

MAQOLLARDAGI FRAZEOLOGIK QOLIPLAR ORQALI KONSEPTUAL METAFORA MODELLARI: YAQIN – UZOQ MISOLIDA

Normuradova Gulnora Muradullaevna
milliy universitet mustaqil tadqiqotchisi

Kalit soʻzlar: *konseptual metafora, frazeologik qolip, maqol, yaqinlik, uzoqlik, orientatsion metafora, til va madaniyat, metaforik idrok, lisoniy konseptualizatsiya.*

Xalq maqollarida ifodalangan frazeologik qoliplar orqali konseptual metafora modellari, xususan “YAQIN – YAXSHI, UZOQ – YOMON” modelini tahlil qilamiz. Ushbu orientatsion metafora modellarida fazoviy masofaning faqat jismoniy emas, balki ma’naviy, ijtimoiy va psixologik mazmuni ham ochib beriladi. Tadqiqotda maqollar yordamida bu metaforalarning jamiyatda qanday kognitiv va madaniy asosga ega ekani aniqlanadi.

Maqollarda yaqinlik oʻzaro rishtalar, ishonch, himoya va qulaylik timsoli sifatida namoyon boʻlsa, uzoqlik begonalik, xavf, samarasizlik va befarqlik bilan uygʻunlashadi. Masalan, “Koʻzga yaqin — koʻngilga yaqin” maqolida yaqinlikning emotsional-psixologik jihati, “Yaqindagi yot — qadr biluvchi” maqolida esa ijtimoiy qadriyatlar yoritiladi. Bu kabi ifodalar orqali insonlar oʻrtasidagi yaqinlikning nafaqat jismoniy, balki ma’naviy oʻlchovda ham yuqori baholanishi koʻrsatiladi.

Konseptual metafora nazariyasi asosida ushbu maqollar orientatsion metafora turiga kiradi: yaqinlik — ijobiy, uzoqlik — salbiy ma’noga ega. Bu model turli tillarda farqlansa-da, kognitiv asosda universal boʻlishi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi “The nearer the bone, the sweeter the flesh” maqoli oʻzbek tilidagi “Olisdagi otdan, yaqindagi eshak afzal” maqoli bilan semantik va funksional jihatdan mos keladi.

Yuqoridagi maqollar orqali quyidagi kognitiv xaritalar aniqlanadi:

- YAQIN = EMOTSIONAL BOGʻLIQLIK
- YAQIN = ISHONCH VA HIMOYA
- YAQIN = SAMARADORLIK
- UZOQ = BEFARQLIK / FOYDASIZLIK
- UZOQ = MUAMMONING HAL ETILMASLIGI

Maqollar orqali metaforik idrok modeli ikki manzarali tuzilmaga ega boʻlib, bunda reallikning bevosita idrok etilgan manzarasi va tajriba asosida shakllangan, emotsional qayta idrok qilingan manzara ustma-ust tushadi. Aynan shu jihat maqollarni konseptual metafora tadqiqotlarida noyob tahlil ob’ekti qiladi.

Maqollardagi bu frazeologik qoliplar yordamida konseptual metafora nafaqat til birligi, balki jamiyatda qadrlanadigan mafkuraviy, axloqiy va madaniy yondashuvlarning ifodasi sifatida qaraladi. Ayniqsa, “Uzoqning qozisi boʻlguncha, yaqinning tozisi boʻl” singari maqollar ijtimoiy mas’uliyat va yaqin atrofdagi amaliy qadriyatlarning ustuvorligini ilgari suradi.

Xulosa qilib aytganda, YAQIN – UZOQ metafora modeli vositasida til vositalarining chuqur kognitiv tuzilmalar bilan bog‘liqligi, hamda ularning milliy madaniy kodlarni ifodalashdagi beqiyos roli aniqlanadi. Bu modelning frazeologik birliklardagi namoyoni, har bir til uchun xos bo‘lgan lingvokulturologik tafovutlarni ochib beradi va konseptual metaforaning universal hamda mahalliy darajadagi tabiatini yoritadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Kecskes, I., 2004. Lexical merging, conceptual blending, and cultural crossing. *Intercultural Pragmatics* 1, 1–26.
2. Keefer, L., Landau, M., Sullivan, D., & Rothschild, Z. (2014). Embodied metaphor and abstract problem solving: Testing a metaphoric fit hypothesis in the health domain. *Journal of Experimental Social Psychology*, 55, 12–20.
3. Kirshenblatt-Gimblett, B. (1973). Toward a theory of proverb meaning. *Proverbium*, 22, 821-827.
4. Kitis, E., Milapides, M., 1997. Read it and believe it: how metaphor constructs ideology in news discourse? A case study. *Journal of Pragmatics* 28, 557–590.
5. Koch, S., Deetz, S., 1981. Metaphor analysis of social reality in organizations. *Journal of Applied Communication Research* 9, 1–15.